

Andrzej Buczel

Pasjonat natchniony w typologii Le Senne'a

Studia Philosophiae Christianae 24/2, 224-234

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- Progress in experimental personality, a research Avol. 1, New York, 1966, Academic Press.
- Ford F. R.: *Choroby układu nerwowego niemowląt, dzieci i młodzieży*, PZWL, Warszawa, 1963.
- Frąckowiak T.: *Zespoły rzekomo nerwicowe w chorobach wewnętrznych i nerwowych*, PZWL, Warszawa, 1961.
- Frączek A., Kofta M.: *Frustracja i stress psychologiczny*, w: *Psychologia* pod red. T. Tomaszewskiego, Warszawa, 1976, s. 628—679.
- Frączek A.: *Problemy psychologicznej teorii agresji*, *Psychologia wychowawcza*, 1973 nr 3, s. 284—298.
- Frączek A.: *Wychowanie a agresja*, *Psychologia wychowawcza*, 1970 nr 2, s. 167—183.
- Freud Z.: *Wstęp do psychoanalizy*, PWN, Warszawa, 1982.
- Green G. H.: *Psychoanaliza w szkole*, WMA, Warszawa, 1930.
- Hilgard E. R.: *Wprowadzenie do psychologii*, PWN, Warszawa, 1967.
- Hurlouck E. B.: *Rozwój dziecka*, PWN, Warszawa, 1960.
- Kosewski M.: *Agresywni przestępcy*, WP, Warszawa, 1977.
- Lewicki A.: *Psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa, 1978.
- Murray H. A.: *Exploration in Personality*, Oxford University Press, New York, 1953.
- Nuttin J.: *Struktura osobowości*, PWN, Warszawa, 1968.
- Reykowski J., Kochańska G.: *Szkice z teorii osobowości*, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1980.
- Siek S.: *Rozwój osobowości*, ATK, Warszawa, 1976.
- Skorny Z.: *Formy i źródła agresji u dzieci i młodzieży*, w: *Psychologia wychowawcza* t. XVI (XXX) nr 3, Warszawa, 1973, s. 315—323.
- Skorny Z.: *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, PWN, Warszawa, 1968.

ANDRZEJ BUCZEL

PASJONAT NATCHNIONY W TYPOLOGII LE SENNE'A

W psychologii francuskiej znaczne miejsce zajmuje typologia charakteru opracowana przez Szkołę R. Le Senne'a.

1. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA TYPOLOGII LE SENNE'A

Przez charakter rozumie ona „zespół wrodzonych dyspozycji tworzących psychiczną strukturę człowieka” (por. R. Le Senne, 1957, s. 10).

Dyspozycjami konstytuującymi charakter są: emocjonalność, aktywność, oddźwięk psychiczny.

Emocjonalność (E) oznacza dyspozycję do ulegania silnym wzbudzeniom psychicznym nawet wskutek stosunkowo niewielkiej podniety.

Aktywność (A) to zdolność do spontanicznego działania mimo przeszkód.

Oddźwięk psychiczny jest dyspozycją świadomości określającą czas przechowywania reakcji na doznane podniety. Jeżeli czas pamiętliwości jest krótki i wrażenie szybko mija wówczas mamy do czynienia z osobnikiem prymalnym (P). Jeżeli percepcja wrażenia następuje powoli i jest długo przechowywana w pamięci mówimy o osobniku sekundalnym (S).

W oparciu o powyższe dyspozycje konstytuujące R. Le Senne wyróżnia 8 typów charakteru¹.

nerwowiec	—	EnAP	}typy przeciwstawne
flegmatyk	—	nEAS	
sangwinik	—	nEAP	}typy przeciwstawne
sentymentalny	—	EnAS	
pasjonat	—	EAS	}typy przeciwstawne
amorfik	—	nEnAP	
apatyk	—	nEnAS	}typy przeciwstawne
choleryk	—	EAP	

Są to typy wzorce, typu podstawowe, które rozpadają się na szereg podtypów w zależności od dyspozycji uzupełniających charakteru. Lista tych dyspozycji jest otwarta. Jednak jako najważniejsze wylicza się dwie: zakres pola świadomości i biegunowość.

Zakres pola świadomości jest dyspozycją do otwierania lub zacieśniania świadomości. Jeżeli jednostka wykazuje zdolność do jednoczesnego obejmowania bardzo wielu wrażeń mówimy, że ma szerokie pole świadomości (L). Jeżeli natomiast koncentruje się na jednym lub niewielu wrażeniach oznacza to, że posiada wąskie pole świadomości (nL).

Biegunowość jest dyspozycją jednostki do wojowniczości (Mars-M) lub ugodowości (Venus-V). Mars nie lubi się poddać, atakuje, zawsze musi przeprowadzić swą wolę. Venus to oczarowanie, ustępliwość, łagodność (por. G. Berger, 1958).

Przedmiotem niniejszego artykułu jest opis badań nad podtypem pasjonata o cechach L-M.

2. OPIS PROCEDURY BADAWCZEJ

Z teoretycznego punktu widzenia podział podtypów pasjonata w oparciu o dwie dyspozycje uzupełniające powinien dać 4 możliwe kombinacje: M-L; M-nL; V-L; V-nL².

R. Mucchielli (1958) wykorzystuje tylko 3 z nich i na ich podstawie wylicza pasjonata twardego, który cechuje się M i nL oraz życzliwego charakteryzującego się V i L lub V i nL. Pasjonat miękki od tej strony nie został zdefiniowany. Podział ten nie uwzględnia kombinacji M i L — nie jest więc usystematyzowany.

R. Mucchielli (1961) podaje również opis 6-ciu przypadków indywidualnych (3-ch mężczyzn i 3-ch kobiet) pogrupowanych parami (mężczyzna-kobieta) wg 7 dyspozycji uzupełniających nL, Ia—Ic; M-V, Sa-J, T-nT, Av-nA, Is³. Są to jak widać tylko pasjonaci wąscy (nL).

¹ Znak nE oznacza brak emocjonalności (nie-emocjonalność). Podobnie znak nA świadczy o nie-aktywności.

² Przeciwnieństwem jego jest precyzyjny podział sentymentalnego na trzy podtypy, w których R. Mucchielli zawarł wszystkie możliwe kombinacje dyspozycji nL/L i M/V. Wygląda on następująco:

— sentymentalny marzyciel cechujący się L-V lub L-M,

— sentymentalny nieufny posiadający cechy nL-M,

— sentymentalny pieszczotliwy obdarzony dyspozycjami nL-V lub V-L.

³ Znaki literowe oznaczają następujące dyspozycje uzupełniające:

Ia — Ic: inteligencję teoretyczną — praktyczną,

Sa — J: separację — uspołecznienie,

W popularno-naukowej pozycji R. Vincent—R. Mucchielli (1957) wymienia typ o dyspozycjach M i L: pasjonat natchniony (*inspiré*) ale poświęca mu tylko dwa zdania.

Można zatem powiedzieć, że opis podtypów pasjonata przedstawiony przez R. Mucchielli'ego nie jest wyczerpujący.

Bogata listę podtypów pasjonata przedstawia R. Le Senne (1957). Nie podaje on jednak dyspozycji uzupełniających, jakimi charakteryzuje się dany podtyp.

Także J. Tarnowski (1987) podający przykłady psychografii indywidualnych dwóch pasjonatów nie zamieszcza opisu podtypu, który posiadałby cechy M oraz L.

Powstaje pytanie, czy często występuje pasjonat o kombinacji dyspozycji M i L?

Aby sprawdzić tę hipotezę przystąpiłem do badań eksperymentalnych. Przeprowadziłem je w I-szym kwartale 1987 roku w 28 losowo wybranych miejscach pracy (zakładach, instytucjach, biurach) Warszawy. Jako narzędzia badawczego użyłem kwestionariusza Gex II⁴. Populację stanowiły osoby z wyższym wykształceniem w wieku 25—30 lat. Kryterium to obrałem z następujących względów:

- wśród osób z wyższym wykształceniem łatwiej jest przeprowadzać badania. Nabyta wskutek studiów pewna systematyczność i logiczność myślenia daje większą gwarancję adekwatnych odpowiedzi i obniża tym samym stopień błędu w pomiarze,
- wiek 25—30 lat jest okresem w którym ostatecznie kończy się i utrwała proces „dorastania”. Zdaniem T. Tomaszewskiego (1970) nie jest on równoznaczny z procesem „dojrzwiania”. „Dorosłość” jest kategorią społeczną, „dojrzałość” zaś — biologiczną i trwa znacznie krócej niż „dorastanie”. Zasadniczymi kryteriami wskazującymi na „dorosłość” są: zdolność samodzielnego zapewnienia sobie bytu oraz zdolność samodzielnego wykonywania zadań społecznych. Wydaje się, że wiek 25—30 lat jest od strony charakterologicznej czasem najbardziej twórczego „wykorzystania” charakteru przez daną jednostkę.

Z przebadanych 428 osób wyselekcjonowałem 90 osobową grupę pasjonatów (21% populacji) w oparciu o część A i B kwestionariusza Gex II. Okazało się, że jest to grupa zróżnicowana pod względem intensywności czynników E, A i S. Fakt ten doprowadził mnie do wniosku, że są 2 rodzaje pasjonatów: silni i słabsi. Do pasjonatów silnych zaliczyłem tych, którzy osiągnęli intensywność dyspozycji E, A i S rzędu 7—10 punktów⁵. Jako słabych uznałem tych, którzy w teście otrzymali noty 5—6 punktów dla wszystkich trzech dyspozycji.

T — nT: tkliwość — nie-tkliwość,

Av — nAV: zachłanność — nie-zachłanność,

Is: upodobania zmysłowe.

⁴ M. Gex opracował dwa kwestionariusze do badania charakteru: 50-pytaniowy opublikowany w 1953 roku (Gex I) i 78 pytaniowy podzielony na trzy części A, B, C opublikowany w roku 1960 (Gex II). Dokonałem polskiego przekładu tych kwestionariuszy dla celów naukowych i opracowałem rzetelność i trafność dla polskiej adaptacji.

⁵ W praktyce typy o intensywności dyspozycji E, A i S równej 10 punktów należą do wyjątków. Z badań moich wynika, że pasjonaci silni osiągają intensywność rzędu 7—8 (czasem 9) punktów.

W toku dalszych badań postanowiłem bliżej przeanalizować jedynie grupę pasjonatów silnych. Są to jednostki, u których cechy charakteru występują wyraźnie i mogą stanowić typ-wzorzec. Pasjonatów słabych zaliczyłem do opisywanego przez R. Mucchielli'ego (1958) podtypu pasjonata miękkiego. Uczyniłem tak na podstawie konfiguracji słupów E, A, S, która zbliżała omawianą grupę do sentymentalnego i amorfika tj. typów, których cechy występują u pasjonata miękkiego.

W literaturze przedmiotu nie występuje podział na pasjonatów silnych i słabych. Jednak duże różnice w intensywności dyspozycji E, A, S i wynikające stąd konsekwencje w zachowaniu się poszczególnych jednostek domagały się pewnego uściślenia i wprowadzenia nowego nazewnictwa.

Po oddzieleniu 36-cio osobowej grupy pasjonatów słabych szczegółowo sprawdziłem w jakich kombinacjach wystąpiły dyspozycje nL-L i M-V uchwycone przy pomocy części C kwestionariusza Gex II u pozostałych 54 pasjonatów silnych. Poniższa tabela przedstawia rezultaty badań.

Tabela 1: Połączenie dyspozycji nL-L z dyspozycjami M-V w grupie pasjonatów silnych

Grupy dyspozycji	Nazwa podtypu	Ilość osób	%
nL-L	twardy	21	38,9
nL-V	zycziwy	17	31,4
L-V			
L-M			

Badania wykazały, że istnieje typ pasjonata o kombinacji dyspozycji L-M. Stanowi on jednak mniejszą grupę populacji i być może tym częściowo dałoby się wytłumaczyć brak jego opracowania w typologii Szkoły Le Senne'a⁶.

Rodzi się więc pytanie: jaką treść psychiczną zawiera w sobie wyróżniony podtyp i jaką nadać mu nazwę?

Chcąc odpowiedzieć na to pytanie posłużyłem się metodą wywiadu. Przeprowadziłem go zarówno z respondentami wyodrębnionej grupy pasjonatów o cechach M-L jak i z najbliższą rodziną oraz znajomymi badanych według wskazówek podanych przez R. Verdier'a (1957). Ogółem zebrałem 102 wypowiedzi.

Podstawę wywiadu stanowiły pytania robocze, które ułożyłem według następujących kryteriów:

- pytania wynikające z ogólnej charakterystyki pasjonata,
- pytania dotyczące cechy Mars,
- pytania obejmujące dyspozycję L (szerokie pole świadomości),
- pytania wynikające z wzajemnych zależności wyżej wspomnianych cech.

Pulę wyjściową do opracowania pytań stanowił przede wszystkim opis pasjonata i cechy M oraz L zawarty w literaturze przedmiotu.

⁶ Por. uwagę R. Vincent i R. Mucchielli (1957) 86: „Nie opisaliśmy wszystkich odmian charakteru. Niektóre z nich są zbyt rzadkie, aby naprawdę zasługiwały na uwagę”.

Brałem też pod uwagę pytania dotyczące typu pasjonata zawarte w kwestionariuszach Gex I i Gex II A-B oraz pytania dotyczące cech M i L zamieszczone w kwestionariuszu Gex IIC i G. Berger'a.

Kwestionariusz G. Berger'a posiada dwa polskie tłumaczenia: J. Tarnowskiego (1967, 1987) i K. Ostrowskiej (1970). W tej drugiej wersji ma dwukrotnie sprawdzoną rzetelność i trafność: przez K. Budzyńskiego (1975) i B. Dębską (1978). Jest również omówiony i zamieszczony w pracy S. Sieka (1983). Brałem pod uwagę głównie tłumaczenie K. Ostrowskiej.

Ze względu na to, że opracowane przeze mnie pytania robocze posłużyły mi jako materiał wyjściowy do przeprowadzenia wywiadu, że sam wywiad prowadzony był w toku swobodnej rozmowy (w której czasem należało ponawiać zachętę do szczerości respondenta) oraz, że kolejność zadawania pytań nie była schematyczna, lecz modyfikowana podczas rozmowy (zależnie od odpowiedzi badanego) nie przeprowadziłem dokładnych badań rzetelności i trafności pytań roboczych. Oparłem się na ocenie 10 sędziów — ekspertów⁷. Zatwierdzili oni stosunkiem $\frac{9}{10}$ głosów (9 oceniło pozytywnie, 1 wysunął zastrzeżenia odnośnie niektórych pytań) przedstawione im pytania⁸.

Na podstawie zebranych wiadomości można nakreślić następujący obraz czwartego podtypu pasjonata.

3. CHARAKTERYSTYKA PASJONATA NATCHNIIONEGO

Odnacza się cechą Mars (M) i szerokim polem świadomości (L). Pozostałe jego cechy ilustruje poniższa tabela. Występowały one u respondentów z różną intensywnością. Tabela podaje odsetek osób odznaczających się daną cechą.

Tabela 2: Procentowe zestawienie cech występujących u przebadanych pasjonatów natchnionych

Lp.	Cecha charakterologiczna	Ilość osób	%
1.	poczucie misji profetycznej	16	100,0
2.	„idealizm” życiowy	14	88,9
3.	krytycyzm — kontestacja	15	93,8
4.	tendencje reformistyczne	15	93,8
5.	burzliwość życia	10	62,5
6.	sugestywność	9	56,3
7.	sugestia	13	81,3
8.	autosugestia	11	68,8
9.	tolerancja i dialog	12	75,0

3.1. Poczucie misji profetycznej

Ma on w mniejszym lub większym stopniu, świadomość pewnego rodzaju misji profetycznej.

⁷ Byli to ci sami sędziowie, którzy brali udział przy ocenianiu rzetelności i trafności polskiej adaptacji kwestionariuszy Gex I i Gex II.

⁸ Pytania robocze zamieszczam na końcu artykułu.

Istotą tej misji jest odkrywanie nowych treści, wcielenie w życie nowych wartości, głoszenie nowego programu, posłania czy orędzia. Jest to występowanie w roli zwiastuna, odkrywcy, „proroka”, który traktuje życie jako pasmo wymogów i głosi ideę życia „wyższego”, jako regułę nie podlegającą przedawnieniu. Idea życia „wyższego” nie jest jednak równoznaczna z dążeniem do harmonijnego rozwoju osobowości. W pojęciu „wyższy” mogą być także zawarte treści, których realizacja może spowodować nie tylko zafiksowanie czy wypaczenie osobowości lecz także zagiądę wielu ludzi (np. głoszenie haseł o wyższości niektórych klas społecznych, ras, narodów, hołdowanie idei nadczołowieka itp.). „Wyższy” nie musi zatem oznaczać obiektywnie lepszy, szlachetniejszy, przysparzający dobra rodzinie, grupie społecznej czy narodowi. Chodzi tu o ideę „wyższą” czyli wznioślejszą we własnej koncepcji pasjonata natchnionego.

Profetyzm może być również często uwikłany w błędy, sprzeczności bądź też niepewności związane z określoną sytuacją. Może nawet nie zawsze jasno odróżniać się od wypaczeń środowiska, w którym omawiany podtyp żyje. Zawsze jednak będzie popychał go do intensywniejszego niż to jest u innych podtypów utożsamienia się z grupą społeczną, której służy (organizacja, naród, kościół).

3.2. Idealizm życiowy

Misja pasjonata natchnionego to coś więcej niż program oparty na jasnej argumentacji czy wewnętrznie zwartej nauce. To swego rodzaju „wyzwanie” zmuszające do intensywnego działania dla idei i angażujące całą osobowość. Jako żarliwy realizator bierze on na siebie obowiązki, które sam sobie nakłada a także przyjmuje te, które w wyniku uznania społecznego nakłada mu otoczenie. W ten sposób spiętrzają się jego zadania i funkcje, pomnażają w szybkim tempie zajęcia. Naraża to jego siły na osłabienie i prowadzi do bardzo dużych ofiar i wyrzeczeń⁹.

Gotowość do ich ponoszenia zwiększa jeszcze zapatrzenie w siebie, w swoje możliwości witalne i wytrzymałość. Jeśli więc pasjonat natchniony angażuje całą swą osobowość w realizację idei to także dlatego, że jest to jego własna idea, jego własne wyniesienie, jego „wielka” idea-misja, która jest jego pasją i którą koniecznie chce narzucić innym. Proces ten może zrodzić nawet pewien autokult (zwłaszcza jeśli uwzględnimy fakt, że pasjonat zdolny jest do stworzenia autoreligii)¹⁰.

Nie zawsze też wykańcza swoje pomysły, nie zawsze dokładnie określa realizację poszczególnych etapów, co sprawia że niektórzy —

⁹ Jeżeli z natury swej pasjonat jest człowiekiem zdolnym do ofiar i wyrzeczeń, to trzeba stwierdzić, że u pasjonata natchnionego ze względu na głoszoną misję i wyznawany „idealizm” gotowość do poświęceń jest większa niż u innych podtypów.

¹⁰ Podobnie jak każdy pasjonat również i natchniony, jest osobą zapatrzoną w siebie. Nie jest to zapatrzenie w siebie w sensie ucieczki od świata, by skoncentrować się na analizie własnych przeżyć psychicznych czy marzeniach, jak to ma miejsce u sentymentalnego marzyciela. U pasjonata zapatrzenie w siebie jest związane z przekonaniem o swoich możliwościach, siłą witalną, jaką posiada. To właśnie sprawia, że pasjonat natchniony nie widzi powodu, aby nieco zwolnić tempo realizacji swej idei lub zatrzymać się czasowo.

zwłaszcza osoby skłonne do pedanterii (skutek nL) — oceniają jego działanie jako chaotyczne albo „nieatrakcyjne”.

3.3. Krytycyzm — kontestacja

„Idealizm” życiowy pasjonata natchnionego sprawia, że jest on niezadowolony z istniejącej rzeczywistości. Poszukuje nowych wizji, sam je tworzy, czasem aktualizuje stare i dąży do ich realizacji. Nie tylko dostrzega brak w zastosowanych strukturach lecz także usiłuje wlać w nie „nowego” ducha¹¹.

Pewność idei preferowanej i bronionej z zapałem i siłą pasjonata prowadzi go do wyostrego widzenia obecnej sytuacji oraz rodzącej się stąd krytyki lub kontestacji. Ocenia, polemizuje, weryfikuje, wydaje sądy. Kierując się swoistą intuicją, żywym słowem, a czasem jeśli ma wyższy stopień inteligencji, na piśmie interpretuje teraźniejszość w świetle dynamizmu ukierunkowanego na przyszłość.

3.4. Tendencje reformistyczne

Zabiegając o konsekwentne głoszenie i realizowanie zmian mających na celu usuwanie rozdźwięku, jaki występuje między ideałem a praktyką opracowuje program reformistyczny i staje się reformatorem¹². Jest to jego specyfika, powołanie, przeznaczenie¹³. Jest to jednocześnie źródło jego tragizmu¹⁴. Wysuwany program reformistyczny nie może nie wzbudzić niechęci innych czy też mniej lub bardziej zdecydowanej opozycji. Konflikty są zwłaszcza ostre wówczas, gdy grono opozycji tworzyć będą inni pasjonaci (może być wówczas posądzony o oszustwo)¹⁵.

3.5. Burzliwość życia

Ponieważ pasjonat natchniony odznacza się cechą Mars, tego rodzaju nastawienie życiowe może prowadzić do burzliwych kolei życia osobistego oraz życia tych, których wciąga on w orbitę swoich wpływów¹⁶.

¹¹ Dążenie do zmian, wychodzenie poza sztywne struktury instytucjonalizmu może czasem doprowadzić zewnętrznego obserwatora do trudności rozróżnienia pasjonata natchnionego od sentymentalnego marzyciela. Podobieństwo jest jednak tylko pozorne. Chociaż sentymentalny marzyciel często „marzy” o przebudowie świata, pewnych zmianach, pozostaje to zasadniczo w sferze czystych marzeń (skutek nieaktywności). Pasjonat natchniony konsekwentnie realizuje to, co zamierzył (efekt aktywności).

¹² To różni go od choleryka, który jako rewolucjonista pragnie zmian dla samych zmian.

¹³ R. Le Senne (1957) pisze o konserwatywności pasjonatów. Dążenie do zmiany istniejącego stanu właściwe pasjonatowi natchnionemu domaga się jednak aby lesenowskie twierdzenie o konserwatywności pasjonatów nieco stonować i odnieść raczej do pozostałych podtypów pasjonata.

¹⁴ Każdy pasjonat jest w jakiś sposób jednostką tragiczną. Tragedia omawianego podtypu wiąże się z jego misją profetyczną.

¹⁵ Szczególnie zachowawczy jest pasjonat twardy. Jednak życzliwy też dąży do utrzymania *status quo*, choć robi to w inny sposób.

¹⁶ Będzie to jednak burzliwość inna jakościowo niż pasjonata twardego. O ile u tego ostatniego jest ona związana z jego zachowaniem,

Różny jest stopień (intensywność) tej burzliwości w zależności od stopnia aktywności i uzdolnień (zwłaszcza inteligencji). Przy aktywności rzędu 6 punktów i słabych zdolnościach skala burzliwości może być mała. Różny także może być jej zasięg. Będzie to np. burzliwość tylko na danym odcinku (przykładowo: wyłącznie w kręgu rodzinnym ze względu na preferowanie przez pasjonata natchnionego pewnego modelu — wzorca — rodziny). Znamienną cechą jest to, że poza tymi chwilami w których pasjonat natchniony gotów jest bić się (w mniejszym lub większym zakresie zależnie od intensywności poszczególnych dyspozycji charakteru) o swoją ideę czuje się szczęśliwszy w momentach wybieranego przezeń odosobnienia.

3.6. Sugestywność

Sugestywność pozwala mu otworzyć się na wpływy, prądy czy kierunki pochodzące z zewnątrz. Jest to jednak otwarcie częściowe, związane z pewną selektywnością, krytycyzmem i osobistym przekonaniem o słuszności danej idei lub poszukiwanej wartości¹⁷.

3.7. Sugestia

Sugestia dysponuje go do rozumienia problemów innych ludzi, umiejętności posługiwania się nimi i możliwości oddziaływania na środowisko. Połączona z właściwą każdemu pasjonatowi autorytatywnością pozwala wywierać wpływ na szerokie grono osób. Sprawa też, że jego przywództwo w stosunku do tych, którzy opowiedzieli się za nim, jest skuteczniejsze niż u pasjonata twardego¹⁸.

3.8. Autosugestia

Dzięki autosugestii potrafi on sugerować sobie pozytywne patrzenie na rzeczywistość, wpływa na siebie samego (swoje stany psychiczne) i grać zadaną sobie rolę. Może jednak być i tak, że nabierze wobec własnej osoby przekonania, nie mających obiektywnego uzasadnienia¹⁹.

---

gwałtownym narzucaniem swej woli, ostrymi reakcjami to u pasjonata natchnionego łączy się z programem, jaki chce realizować.

¹⁷ To różni go między innymi od sentymentalnego, który będąc mniej pewnym siebie, dużo łatwiej ulega wpływom. O ile w wypadku sentymentalnego sugestywność może być w pewnych przypadkach formą zaburzonych kontaktów z rzeczywistością o tyle u pasjonata natchnionego jest ona stylem funkcjonowania społecznego.

¹⁸ Pasjonat twardy posiadając wąskie pole świadomości (nL) w zestawieniu z Marsem staje się człowiekiem trudnym dla otoczenia, nierzadko tyranem. U pasjonata natchnionego Mars hamowany przez plastyczność szerokiego pola (L) skłania jednostkę do adaptacji.

¹⁹ Wyniki moich badań wskazują, że sugestywność, sugestia i autosugestia wiążą się z szerokim polem świadomości (L). Autorzy francuscy nie mówią wprost o istnieniu tej korelacji. Piszą o życzliwości i sympatii wobec ludzi, wywieraniu uroku na otoczenie, łagodzeniu przeciwieństw wewnętrznych, otwarciu się na wpływy zewnętrzne itp. Kierując się powyższym opisem oraz rezultatami własnych badań zdecydowałem się uporządkować przytoczone cechy i cechy wyliczone przez respondentów pod nazwą sugestywność, sugestia i autosugestia, zgodnie z treścią tych pojęć podawanych przez słowniki psychologiczne (por. np. H. B. English i A. Ch. English 1958; J. Drever 1964; L. Ph.

3.9. Tolerancja i dialog

Pasjonat natchniony dzięki szerokiemu polu świadomości (L) posiada duże zdolności psychologicznie („zna się na ludziach”). Potrafi być tolerancyjny. Nie jest skłonny do fanatyzmu czy tzw. „wietrzenia wrogów” i różnych form dyskryminacji.

W rozmowie kontroluje zarówno to, co mówi jak i odbiór przekazywanej treści. Unika zazwyczaj rzutowania swoich przeżyć (projekcji). Zwykle darzy zaufaniem szerokie grono osób i umie zaakceptować wysuwane przez nie koncepcje, rozwiązania czy drogi życiowe.

4. PERSPEKTYWY DALSZYCH BADAN

Przedstawiony powyżej opis pasjonata natchnionego jest pierwszą próbą dokładniejszej charakterystyki tego typu. Nie jest więc wyczerpujący i domaga się dalszych badań. Dotychczas nie obliczyłem korelacji między poszczególnymi cechami pasjonata natchnionego, ponieważ pytania robocze stanowiące podstawę wywiadu były otwarte. Następny etap badań polegałby na ułożeniu listy pytań zamkniętych, skategoryzowanych i obliczeniu współczynnika korelacji między wyszczególnionymi dziewięcioma cechami omawianego podtypu.

W toku opracowywania wyłoniły się również ciekawe zagadnienia dotyczące pewnych cech wspólnych pasjonata natchnionego z innymi typami psychicznymi. Oto niektóre z nich.

Pasjonat natchniony i sentymentalny marzyciel mają tę samą strukturę: ES + L²⁰. Powstaje pytanie: czy „idealizm” życiowy pierwszego ma coś wspólnego z marzycielstwem drugiego typu? Obaj są ukierunkowani na „inny świat” z tą różnicą, że sentymentalny marzyciel jest nA (dlatego jego ukierunkowanie pozostaje marzeniem, czymś co się nie spełni, co jest iluzoryczne) a pasjonat natchniony jest A (dlatego swoje „marzenie” urzeczywistnia). Gdyby się udało zbadać treść marzeń sentymentalnego marzyciela i ustalić czy nie są one takie same jak pasjonata natchnionego, można by stwierdzić, że obaj są „idealistami” z tą różnicą, że „idealizm” pasjonata natchnionego jest realizacyjny a sentymentalnego marzyciela — aspiracyjny²¹.

Ze wspólnej z sentymentalnym marzycielem struktury ES + L wynika jeszcze problem zachowania się pasjonata natchnionego wobec bardzo dużych przeszkód. Jeśli byłby on typem o zmniejszonej aktywności (np. rzędu 6 punktów)²² czy nie może się wówczas zdarzyć, że zawiedziony niezrozumieniem, rozczarowany niepowodzeniami ewentualnie zmęczony burzliwymi kolejami życia zacznie się w końcu izolo-

---

Harriman 1947; W. Szewczuk 1979; J. Pieter 17963; W. Okoń 1984). Wydaje mi się, że dzięki tej systematyzacji można lepiej zrozumieć jedną z istotnych korelacji szerokiego pola, a tym samym głębiej wnikać w mechanizm działania pasjonata natchnionego.

²⁰ Pasjonat posiada wspólną z sentymentalnym grupę ES. Grupa ta połączona z L (szerokim polem świadomości) skierowuje jednostkę w stronę „innego świata”.

²¹ Zjawisko podobne zachodzi w wypadku ambicji: ambicja pasjonata jest realizacyjna zaś sentymentalnego — aspiracyjna.

²² Z natury swej pasjonat w obliczu trudności wzmaga swe działanie (skutek A).

wać a nawet zmierzać w kierunku mizantropii²³ właściwej sentymentalnemu marzycielowi? Wydaje mi się że zwłaszcza dla populacji polskiej, w której — jak to wynika z moich badań — przeważają sentymentalni i słabi pasjonaci rozwiązanie tej kwestii byłoby pożyteczne. Mogłoby nawet posłużyć wyjaśnieniu pewnych wydarzeń historycznych²⁴.

Praca nad opracowaniem podtypu pasjonata natchnionego ujawniła również słabości typologii lesenowskiej w dziedzinie typów pośrednich. Należałoby sprawdzić czy dla każdego typu — wzorca są wystarczająco dobrze scharakteryzowane wszystkie empirycznie występujące jego podtypy²⁵. Rodzi się również pytanie, czy inne typy psychiczne można podzielić na silne i słabe (tak, jak to uczyniłem w wypadku pasjonata).

BIBLIOGRAFIA

I. Prace z zakresu typologii Le Senne'a

- Berger G.: *Traité pratique d'analyse du caractère*, Paris 1958.
 Gex M.: *Test caractériel pour un diagnostic rapide*, Paris 1953.
 Gex M.: *Grille ou questionnaire?*, La caractériologie, nr 2(160).
 Le Senne R.: *Traité de caractérologie*, Paris 1957.
 Mucchielli R.: *Psychologie pratique des élèves de 7 à 12 ans*, Paris 1958.
 Mucchielli R.: *La caractérologie à l'age scientifique*, Neuchatel 1961.
 Vincent R., Mucchielli R.: *Comment connaître votre enfant?*, Paris 1974.
 Budzyński K.: *Próba oceny wartości diagnostycznej kwestionariusza G. Bergera*, Warszawa 1975 (mszp ATK).
 Dębska B.: *Dyspozycje charakteru w ujęciu Szkoły Le Senne'a*, Warszawa 1978 (mszp. ATK).
 Siek S.: *Wybrane metody badania osobowości*, Warszawa 1983.
 Tarnowski J.: *Typologia charakteru pomocą dla katechety i spowiednika*, w: J. Dajczak (red.) *Rozważania duszpastersko-katechetyczne*, Poznań 1967.
 Tarnowski J.: *Z tajników naszego „ja” — typologia osobowości według R. Le Senne'a*, Poznań 1987.

II. Słowniki psychologiczne

- Dreyer J.: *A Dictionary of psychology*, Baskerville 1984.
 English A. Ch.: *A Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Term*, New York 1958.
 Harriman L. Ph.: *Dictionary of Psychology*, New York 1947.
 Okoń W.: *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.
 Pieter J.: *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1963.
 Szewczuk K.: *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1979.

²³ Mizantropia właściwa każdemu sentymentalnemu, a marzycielowi w szczególności, dysponuje jednostkę od odsuwania się od ludzi i niechęci do nich.

²⁴ Interesujące np. jest pytanie czy skłonność do idei mesjanistycznych w Polsce, romantyzm powstań wiąże się z obecnością w populacji polskiej słabych pasjonatów natchnionych.

²⁵ Osobiście zauważyłem brak dokładnej charakterystyki podtypów flegmatyka.

ANEKS

Pytania robocze służące rozpoznaniu cech występujących u pasjonata natchnionego.

Nasza rozmowa służy badaniom psychologicznym. Pytania które będą Ci zadawał mają charakter czysto naukowy. Oznacza to, że Twoje wypowiedzi nie będą przeze mnie oceniane i nie podlegają żadnym sankcjom społecznym. Jeśli na jakieś pytanie nie będziesz potrafił odpowiedzieć wskutek braku odpowiednich doświadczeń, nie stawia Cię to w niekorzystnym świetle. W psychologii nie ma typów — charakterów czy też osobowości — dobrych lub złych.

1. Jak widzisz swe naczelne zadanie życiowe, jaka jest twoja pasja życiowa?

2. Co uważasz za słuszne lub niepokojące w kontekście swego celu życiowego? Czy chciałbyś tu wnieść coś nowego czy wolisz zachować status quo?

3. Jeżeli nie zadowala Cię status quo czy czujesz się powołanym do spełnienia jakiejś misji mającej na celu ważną przemianę?

4. Którym z następujących słów określiłbyś swoją postawę życiową: typ zachowawczy (konserwatysta), anarchista, prekursor nowego (prorok), reformator, rewolucjonista, kontestator.

5. Czy w realizacji swoich ideałów reformistycznych natrafiasz na sprzeciw? Jeśli tak, czy powoduje to konflikty i „burze” w bliższym lub dalszym otoczeniu?

6. Czy potrafisz wczuć się w przeżycia psychiczne (w psychikę) drugiego człowieka i oddziaływać na nią; czy wydaje ci się, że masz wpływ na innych i w jakim stopniu?

7. Czy wczuwając się w psychikę innych osób łatwo ci jest przyjmując ich opinię i sugestię (jeśli je uważasz słuszne)?

8. Czy umiesz kierować swoimi myślami i stanami psychicznymi, np. świadomym aktem woli sugerować samemu sobie bardziej pozytywne patrzenie na rzeczywistość?

9. Czy potrafisz dopasować się do aktualnej sytuacji i bez trudu zagrać zadaną sobie rolę?

10. Jak traktujesz innych ludzi i ich poglądy? Czy jesteś wrogi, nieufny, ewentualnie obojętny, a może raczej życzliwy, skłonny do tolerancji i dialogu?

11. Co chcesz jeszcze powiedzieć na swój temat?